

ELS SOCIALISMES (SOCIALISME, COMUNISME, ANARQUISME)

Els corrents socialistes completen, amb el liberalisme i el nacionalisme, la gran trilogia ideològica del segle XIX, que serà font d'importants conflictes en el segle XX. El terme "socialisme" és relativament modern: Es diu que va aparèixer imprès per primera vegada a França (1832), en el periòdic saintsimonià *Le Globe*, el director del qual, Pierre Leroux, l'emprava per denominar la seva tendència. El seu ús es va generalitzar en la segona meitat del segle XIX.

Els socialismes proposen nous models de societat, de l'economia i una nova estructura de l'Estat; distanciant-se del sistema vigent en l'època, al que denominen pejorativament burgès o capitalista. Reivindiquen una nova redistribució de la riquesa, i una nova relació entre els homes, sense explotats ni explotadors. Una vegada que aquestes idees s'encarnen en moviments d'acció, la metodologia de lluita els dóna una fisonomia singular que, per a alguns crítics, desvirtua la inspiració original, i per a uns altres constitueix un desenvolupament lògic d'aquelles propostes doctrinàries.

És freqüent citar antecedents històrics dels corrents socialistes: els essenis entre els hebreus, els estoics entre els grecs, la lluita d'Epartac a Roma, les comunitats cristianes primitives, les revoltes camperoles dels segles XIV a XVI, les utopies angleses (Tomás Moro) i italianes (Tomás Campanella) del segle XVI, i a algunes tendències radicalitzades en el procés francès de la Revolució francesa. Però per parlar amb propietat de moviments socialistes cal situar-se en l'Europa del s. XIX, amb la seva situació econòmica i social profundament alterada per la revolució industrial: allí està realment el punt de partida. Les situacions de misèria, promiscuitat i desorganització familiar en els baixos sectors de la societat urbana; així com la violenta ruptura de les formes de treball en la indústria, van commoure les sensibilitats i van suscitar inquietuds crítiques.

Entre els intel·lectuals, d'extracció majoritàriament burgesa, van sorgir els pensadors i homes d'acció que van propugnar noves estructures per a les noves realitats. El sector obrer, desenvolupat cada vegada més per la revolució industrial, serà l'objecte de la preocupació, quan no de la idealització d'aquests nous pensadors, que el conceben com el gran protagonista del canvi social i el gestor d'una nova societat igualitària.

PRIMERS CORRENTS SOCIALISTES

Inicialment va haver-hi diversos corrents socialistes, que rivalitzaven entre si. Algunes característiques comunes serveixen, no obstant això, per a donar una definició del socialisme d'aquells primers temps. S'oposaven a un ordre social basat en l'individualisme i que fomentava una lluita de competència entre els homes per a procurar-se els mitjans de vida, i entenien que en l'organització de les relacions humanes no havia de donar-se preferència a les qüestions polítiques sobre les socials i econòmiques. Afirmaven que l'home era un ésser essencialment comunitari, que la vida social i l'ajuda mútua eren un fet natural, i que sense la felicitat de la comunitat no era possible la felicitat individual. Proclamaven la seva aspiració a un ordre social nou, basat en principis de cooperació, que tingués en compte les necessitats de la societat en el seu conjunt i no donés preferència als interessos de l'individu. Quant a la concepció del món del futur i als mitjans a emprar per a arribar a generar-lo, cadascun dels corrents tenia les seves pròpies fórmules.

Entre la varietat, es destaquen la saintsimoniana, la fourierista i la owenista.

Claude Henry de Rouvroy, comte de **Saint Simon** (1760-1825), pertanyent a l'antiga noblesa francesa, va ser un personatge pintoresc, de vida agitada, amb altibaixos entre l'opulència i la misèria. Va començar la seva labor d'escriptor als quaranta-dos anys d'edat i va publicar les seves principals obres: *De la reorganització de la societat europea*, *Del sistema industrial* i *Nou cristianisme* en els últims anys de la seva vida. Entre les seves idees, destaquen les següents: Creu fermament en el progrés i figura entre els primers a donar gran importància al factor econòmic dintre de la vida social. Defensa la propietat privada, sempre que sigui productiva, però critica el que anomena «*l'explotació de l'home per l'home*», frase que serà molt utilitzada pels socialistes posteriors. Però no veu un antagonisme irremeiable entre patrons i obrers. Distingeix entre els treballadors: grans industrials, tècnics, savis, artistes, i els ociosos: la noblesa, els militars. En una cèlebre paràbola afirma que gens es perdria amb la desaparició d'aquests últims i que, en canvi, la desaparició dels primers seria una pèrdua irremeiable. Nega el dret a viure en la ociosidad i creu que el deure de l'home és el treball.

Desitja una organització planificada de l'economia i una direcció de la producció per part de l'Estat, canalitzada en benefici de l'interès general. Haurien de dirigir la societat els industrials, assessorats pels savis i els artistes. Sosté que la societat té l'obligació de proporcionar treball a tots i que tots tenen l'obligació de treballar per a la societat: «*Cadascun treballarà d'acord a la seva capacitat i serà retribuit d'acord amb les seves obres.*» Confiava a persuadir als personatges més influents de la seva època per realitzar les seves visions, però les gestions realitzades no van donar cap resultat.

Després de la mort del seu mestre, els deixebles es van organitzar per a dur endavant les seves idees. Saint Simon creia que la nova societat havia de ser construïda sobre els fonaments espirituals d'un nou cristianisme, i els seus deixebles, que van arribar a prendre al mestre com intèrpret de la paraula de Déu, es van organitzar com una comunitat religiosa. Els saintsimonistas van ser més enllà de les idees del seu predecessor; van propiciar l'abolició del dret d'herència; van exaltar el treball i l'economia dirigida; insistien en la seva prèdica més en la recerca de l'ordre que en la de la llibertat; defensaven la igualtat dels sexes; negaven la capacitat política de les majories i confiaven en els grans banquers i industrials per a realitzar les seves reformes. Les extravagancies de la seva conducta i les divisions internes els van llevar el gran suport rebut al principi. Després de dissolta la comunitat, molts dels antics prosèlits van arribar als llocs en la banca i en la indústria. Van influir en la realització de grans obres públiques com canals i ferrocarrils; un d'ells, Lesseps, va anar el realitzador del canal de Suez.

Francois Marie Xerris **Fourier** (1772-1837), modest empleat de comerç, va tenir ambiciosos projectes de reorganització de la societat. La seva preocupació era adequar l'organització social als desitjos humans, buscant l'harmonia i no la discòrdia. No era partidari de les revolucions, ni desitjava recórrer a l'Estat per a dur endavant els seus plans. Confiava tot a una associació dintre de la qual cadascun dels membres realitzaria els treballs que li resultessin més agradables i d'acord amb el seu caràcter. Va projectar l'organització de comunitats anomenades «falansteris», integrades per 1.600 persones, els qui tindrien al seu càrrec el cultiu d'una extensió de 400 hectàrees. La selecció dels membres, que viurien en un gran edifici amb serveis col·lectius, es faria tenint en compte un equilibri de diversos gustos i temperaments. Es mantindria la propietat individual i els

beneficis serien distribuïts en la següent proporció: 5/12 al treball ordinari, 4/12 com interès al capital invertit, 3/12 al talent (o sigui, la direcció i administració). Segons la concepció de Fourier, la humanitat es transformaria mitjançant l'extensió gradual d'aquestes experiències de formació de comunitats. El capitalista al que Fourier va esperar fins a la seva mort per a finançar el primer falansteri no va aparèixer mai. Les experiències van ser realitzades posteriorment per alguns dels seus deixebles a França, Estats Units, Bèlgica, Algèria i Brasil, però van fracassar.

Robert **Owen** (1771-1858) és considerat el fundador del socialisme i el cooperativisme anglès. Com a teòric i com home d'acció va realitzar experiències d'interès i va tenir una prominent actuació en l'Anglaterra de la seva època. Amo d'una important fàbrica tèxtil en New Lanark (Escòcia), va tenir la iniciativa de millorar la condició dels seus operaris, adoptant mesures que per a aquella època van ser novetats revolucionàries: reducció de la jornada de treball dels adults a deu hores; rebuig del treball de nens menors de deu anys, per a qui va crear escoles gratuïtes; millorament de les condicions de treball en la fàbrica; creació de caixes d'assegurança de desocupació, malaltia i vellesa; creació de magatzems cooperatius amb reducció dels preus als obrers.

Invocant l'exemple de la seva experiència, va fer propaganda en favor d'una reforma del sistema fabril. Va proclamar el principi del dret al treball i la conveniència de la participació dels obrers en la direcció de les empreses. Veient que el seu exemple no era seguit, va abandonar la seva fàbrica i va marxar als Estats Units, on va intentar la creació d'una comunitat de propietat col·lectiva (colònia de Nova Harmonia). L'experiència va acabar en un fracàs. De retorn a Anglaterra, va actuar com a dirigent del moviment obrer de les *trade unions* i va propiciar la creació de cooperatives de producció i de consum, exhortant als treballadors a associar-se per a posseir i administrar pel seu compte els instruments de producció. També va assajar la creació d'un sistema de bonus, mitjançant el qual els treballadors intercanviarien els seus productes, que serien valorats d'acord amb les hores de treball que havia requerit la seva producció. A pesar dels fracassos que van acabar les seves experiències, moltes de les idees de Owen van ser dutes parcialment a la pràctica, pel que amb justícia se'l reconeix com un dels precursors del cooperativisme.

Juntament amb aquests, cal citar també Louis Auguste **Blanqui** (1805-1881), que va ser essencialment un revolucionari d'acció. A causa d'això va passar la major part de la seva vida en la presó. Cada vegada que va estar en llibertat es va dedicar a activitats subversives mitjançant l'organització de societats secretes. Es proclamava comunista i sostenia que al comunisme havia d'arribar-s'hi a través d'un procés de canvis facilitats per l'educació popular. El seu programa d'acció consistia abans de res en la creació d'una elit revolucionària culta, armada i molt disciplinada; no creia en els partits de masses. L'objectiu del grup revolucionari seria apropiat-se del poder i establir una dictadura al càrrec de la qual estaria realitzar el procés educatiu que culminaria amb el canvi del règim social. No s'avançava a predir el règim futur, però era partidari d'associacions cooperatives autònomes, tant en la indústria com en l'agricultura, que amb el temps farien innecessària l'existència de l'Estat. Blanqui i els seus partidaris van ser molt actius durant l'època que va tenir els seus dos períodes culminants en els fracassos de la Revolució de 1848 i de la Comuna de París.

Finalment, Louis **Blanc** (1811-1882), que va ser un teòric i home d'acció del socialisme reformista. No era partidari de la revolució violenta. Les seves principals idees figuren en

l'obra *Organització del treball*. Confiava que, mitjançant la democràcia representativa basada en el sufragi universal, hauria d'arribar-se amb el temps a la supressió de la lluita de classes. No era partidari que l'Estat dirigís les activitats econòmiques. Esperava d'aquest solament que garantís el «dret al treball» i ajudés els treballadors a crear empreses pròpies, cooperatives de producció, administrades per ells mateixos. D'acord amb les idees de Blanc, aquests «tallers nacionals», com els anomenava, congregarien als obrers més qualificats i, per l'estímul del seu propi benefici, farien desaparèixer a poc a poc la competència, ja que els capitalistes, privats de la seva millor mà d'obra, accedirien a convertir els seus establiments en empreses cooperatives. Blanc va figurar entre els dirigents de la Revolució del 48 a França. La seva idea va ser falsejada pel govern en l'experiència dels «tallers nacionals», que van ser un estrepitós fracàs.

EL MARXISME

El sorgiment del marxisme separa els primers moviments socialistes, que es van esgotar poc després d'iniciar-se, amb un corrent de pensament i acció destinat a una projecció històrica que arriba fins als nostres dies. Iniciat en els primers corrents socialistes, Marx es va emancipar d'ells per a traçar el seu propi camí, i els va desqualificar anomenant-los “utòpics”, mentre que la seva proposta seria “científica”. L'obra de Marx pretén racionalitzar l'estudi de l'economia, de la societat i de la política i, per fer-ho, les ha d'encarar també històricament. El marxisme és una filosofia que pretén ser absoluta, i això és el que ell vol dir quan l'anomena “científica”: pretén integrar totes les dimensions de la realitat en un sistema complet i necessari, des d'una perspectiva materialista. Sense veure Marx com a filòsof i comprendre el lloc central que hi ocupa la lògica de la contradicció dialèctica, que treu de l'idealisme de Hegel, no es pot entendre el marxisme.

Però des dels començaments va ser també militant revolucionari. Aquesta circumstància no deixa d'influir en la seva investigació; podria afirmar-se que la tesi (no mera hipòtesi de treball) precedeix a la investigació, i que aquesta està orientada a provar-la d'acord amb el compromís polític-social del seu autor.

Procés de sorgiment del marxisme

Encara que es parla de «marxisme», cal recordar que Marx (1818-1883) i Engels (1820-1895) van treballar junts. Encara que el segon va reconèixer sempre la primacia del primer, la crítica no menysprea les seves importants aportacions. Pot dir-se que entre 1842 i 1848 es defineix en les seves línies generals el pensament revolucionari de Marx. Hi ha qui sosté que en aquest període Engels influeix sobre Marx —fins a llavors filòsof i periodista— inclinant-lo cap als estudis econòmics i l'acció socialista. Les obres més destacades d'aquest període són: *La situació de la classe obrera a Anglaterra* (1845), estudi crític de Engels sobre els efectes socials dels començaments de la revolució industrial; *Tesi sobre Feuerbach* (1845), escrita per Marx, en la qual fa la crítica d'aquest filòsof materialista alemany i comença a desenvolupar les bases filosòfiques del materialisme dialèctic. *Els Manuscrits econòmic-filosòfics* (Marx 1844), no van ser coneguts en la seva època, sent publicats tardanament a 1932. Alguns crítics han cregut veure en aquesta obra diferències d'importància amb el posterior desenvolupament del pensament de Marx, fins el punt de distingir «el jove Marx» del Marx històricament més conegut.

Marx es va bolcant cap a l'acció: l'acció pràctica i teòrica alhora, que va denominar utilitzant el terme grec *praxi*. Defineix aquesta actitud en una frase que posa en evidència el compromís que condiona la seva obra de filòsof: «*Els filòsofs no han fet més que interpretar de diverses maneres el món, però del que es tracta és de transformar-lo.*» Finalment, en 1848 es tanca aquest període amb l'aparició del *Manifest comunista*, escrit per Marx i Engels. Ambdós s'havien vinculat des d'anys enrere a grups obrers alemanys exiliats i organitzats al costat d'obriers d'altres nacionalitats; primer a la *Lliga dels Justos* i després a la *Lliga dels Comunistes*. Per a aquesta última va ser escrit el Manifest.

El *Manifest comunista* constitueix una síntesi fonamental i una vulgarització del pensament marxista: la denúncia d'una situació social; un assaig d'explicació amb l'essencial la «interpretació materialista de la història»; el pronòstic d'un inevitable triomf obrer; i la crida d'aquests a la lluita, indicant-los formes d'organització i fent la crítica de les altres tendències socialistes.

El període que transcorre entre la publicació del Manifest i la mort de Marx primer i de Engels després és un període en el qual se superposen l'obra organitzativa amb el desenvolupament de la doctrina. Les obres més importants són: *Contribució a la crítica de l'economia política* (Marx, 1859) i *El capital*, en tres volums. El primer volum (1867) és considerat el més important i és el més teòric, mentre que els següents són d'interpretació històrica. En la seva teoria econòmica parteix de la teoria del valor de Ricardo, i arriba una de les seves tesis fonamentals, la de la «plusvàlua», orientada a provar que els capitalistes exploten necessàriament els treballadors. Els capítols històrics analitzen l'època que s'ha anomenat de pas del capitalisme mercantil al capitalisme industrial. Els volums segon (1885) i tercer (1894) no tenen la importància del primer. En els anys passats entre la publicació d'ambdós, el desenvolupament de l'economia europea i nord-americana ja va començar a mostrar processos que no havien estat previstos per Marx, i que en general no van ser tinguts en compte per aquest per a revisar les seves tesis.

En la mateixa època Engels va dedicar-se preferentment als problemes filosòfics. A *Dialèctica de la naturalesa*, publicada després de la seva mort, explica el materialisme històric i dialèctic, pilar filosòfic de la teoria marxista.

Després del fracàs dels moviments socialistes a les revolucions de 1848 van participar en l'organització de la Primera Internacional (1860), per a la qual Marx va redactar la alocució inaugural i els seus estatuts. En ells no apareixen les seves idees més radicals, sinó que es fa evident el propòsit d'agrupar el major nombre d'organitzacions obreres, sense afrontar problemes que poguessin crear desacords. El seu principal objectiu sembla ser organitzar als obrers per a la conquesta del poder, encara que no apareix totalment explicitada la seva idea sobre el que hauria de fer-se després. Va haver d'encarar successivament l'oposició de partidaris de dirigents de tant prestigi com Lasalle, Proudhon i Bakunin, i fer concessions per a mantenir la seva autoritat dintre del moviment, imposant només algunes de les seves iniciatives. La guerra franco-prussiana i l'original procés de la Comuna de París, que va seguir a la derrota francesa, van donar lloc per primera vegada a una experiència política caracteritzada en gran part per l'accés de dirigents obrers a càrrecs d'aquest govern d'emergència. La Primera Internacional, particularment Marx, va comprometre el seu suport a la Comuna. Quan aquesta finalment va caure, aquella va rebre el seu cop de gràcia. El moviment obrer francès va quedar desfet i el moviment obrer anglès es va allunyar, descontents els seus moderats dirigents per la posició de Marx davant el

problema. El moviment internacionalista va perdre vigor i els moviments de cada país es van centrar en la seva problemàtica interna, al mateix temps que els governs restringirien les seves activitats. Les diferències entre Marx i Bakunin van enverinar la vida del que quedava de la Primera Internacional. Finalment, en 1876 es va declarar dissolta, poc després d'haver traslladat la seva seu a Nova York, quan Marx i Engels ja no participaven de les seves activitats i Bakunin havia intentat amb escàs èxit organitzar el seu Internacional anarquista.

Després d'aquest fracàs, Marx va continuar fins a la seva mort amb la seva obra d'escriptor, concloent els manuscrits de la segona i tercera part del capital. Es va mantenir, però, vinculat a la problemàtica del moviment socialista. Amb motiu del congrés d'unificació del Partit Socialdemòcrata alemany, celebrat en 1874, Marx va enviar un informe, publicat més tard per Engels, que es coneix com *Crítica del programa de Gotha*, en el qual introdueix implícitament la idea de la «dictadura del proletariat», com expressió política del període de transició entre la societat capitalista i la societat comunista.

Aspectes fonamentals del marxisme

El marxisme està sustentat en una concepció filosòfica que evidencia l'aspiració de donar una concepció global de l'home, la societat en la qual viu, el món que l'envolta i el conjunt del sentit de la història. No és matèria del nostre estudi i no haurem d'estendre'ns en ell. Direm, com informació sucinta, que es denomina «materialisme històric i dialèctic» per ser una síntesi particular del materialisme filosòfic, el representant principal del qual en l'Alemanya d'aquella època era Feuerbach, i el mètode dialèctic, extret de Hegel, encara que invertint del sentit idealista que ell li donava. Concep la matèria com l'element primordial, anterior a la idea (amb el que s'oposa a l'idealisme), i afirma que tant la matèria com tots els aspectes de la vida que ella determina estan subjectes al canvi, i que aquest canvi constant es regeix per l'oposició dels contraris (el vell genera elements nous que se li oposen) i la creació sobtada d'una síntesi (acumulació de canvis quantitius i brusc canvi qualitatiu) que, al seu torn, en un procés continuat generarà el seu propi oposat (tesi-antítesi i síntesi). Un procés de conflictes i successives síntesis, fins la síntesi final en la societat sense classes.

L'home és un ésser només material, l'essència del qual es la capacitat de distanciar-se de l'animalitat a través del treball. Així doncs, si el fruit del treball és expropiat, no només es produeix un robatori, sinó una *alienació*, una expropiació de la pròpia essència del treballador. A més, l'essència humana es col·lectiva o social i, per tant, la propietat privada dels mitjans de producció i de les estructures socials és un robatori a la humanitat. La realització completa de l'home seria la seva perfecta existència social: “*L'individu humà, amb tots els seus atributs, no és més que una abstracció sense valor.*”, dirà Marx.

Com ja hem dit, el que dona la seva transcendència històrica al marxisme és la seva tendència a combinar la teoria amb l'acció, a fer una denúncia de l'ordre social, econòmic i polític existent, a proposar la seva explicació i a vaticinar en quina direcció marxa el procés de canvi, anunciant amb això la seva visió de la societat futura. Aquesta teoria, simplificada per les consignes dirigides a les masses obreres, sembla tenir per objectiu posar en evidència davant els obrers la situació que es troben i infondre'ls la confiança en un futur de plenitud, que anuncien com inevitable però que podria ser accelerat si s'organitzen per a la lluita. Marx i Engels sostenen que en la societat sorgida de la

Revolució Industrial existeix una divisió essencial: d'una banda la burgesia, d'altra banda el proletariat, en la qual la primera és l'explotadora que s'enriqueix i el segon l'explotat que s'empobreix. Posant èmfasi en el que entén més injust de la situació, Marx enuncia la teoria de la «plusvàlua». La seva explicació no és fàcil, però podria resumir-se així: L'obrer (proletari) crea amb el seu treball un benefici superior a la remuneració que percep; la diferència entre el primer i el segon, diferència de la qual s'apropia el capitalista, és la «plusvàlua», base de l'acumulació de capitals que és essència del sistema capitalista. La denúncia es completa amb una afirmació sociopolítica: la societat està dividida entre explotats i explotadors. La burgesia, considerada per Marx classe explotadora, poseeix els mitjans de producció, controla en el seu benefici la vida econòmica i preval en la societat imposant-li el seu propi sistema de valors. I l'Estat és qualificat per Marx com instrument coercitiu de la burgesia, destinat a assegurar i mantenir el predomini burgès.

Utilitzant el seu mètode d'interpretació materialista de la història, afirma el següent: La base econòmica d'una societat determina la seva estructura social en el seu conjunt i el comportament dels seus membres. A la base econòmica la denomina infraestructura; a tots els elements que caracteritzen la societat i la vida social en els seus múltiples aspectes: dret, cultura, política i religió els denomina superestructura. En la teoria marxista s'afirma que la segona depèn de la primera; que els canvis d'aquella condicionen els canvis d'aquesta. En el seu prefaci a la *Crítica de l'Economia Política*, Marx afirma que «*la forma de producció de la vida material condiciona el procés de la vida social, política i intel·lectual; no és la consciència dels homes la qual determina la realitat, sinó, per contra, la realitat social la qual determina la seva consciència*». La base econòmica estaria integrada per la forma de producció, o sigui el conjunt de procediments mitjançant els quals determinada societat produeix béns. Les forces de producció, que són els recursos naturals, l'instrumental i les tècniques de treball, la mà d'obra i l'organització del treball, i les relacions de producció, que són les relacions entre els homes que intervenen en el procés de producció (propietaris dels mitjans de producció, assalariats, etc.), així com els elements que donen la seva fisonomia a aquestes relacions (salaris, horaris, condicions de treball, etc.). «*La forma de producció determina tota la vida social per-que, en l'origen, tota l'activitat intel·lectual i voluntària dels homes en la societat, sense exceptuar les manifestacions compreses sota els termes art, filosofia i religió tenen com únic objecte la conservació de la vida i la satisfacció de les necessitats materials essencials.*»

Segons Marx, la història és essencialment un continuat procés de lluita de classes entre propietaris i treballadors. D'aquesta lluita exceptua els dos extrems de la història: el punt de partida, el comunisme de la societat primitiva, i el punt d'arribada, el comunisme de la societat que anuncia i pronostica per a després de la revolució proletària. L'estudi dels pobles primitius, realitzat en èpoques posteriors a Marx, quan les ciències de l'home van fer significatius avanços, no ha demostrat aquest idíl·lic comunisme primitiu; i les afirmacions respecte del futur no deixen de ser meres hipòtesis utòpiques. En el *Manifest comunista*, Marx i Engels esquematitzen el procés històric i marquen els graons i successius antagonismes: homes lliures-esclaus; senyors-serfs; burgesos-proletaris. Aquests antagonismes correspondrien a la successió de formes de producció: esclavista, feudal, capitalista. Assenyalen Marx i Engels que, mentre que en les dues primeres etapes podia ser distingida —al marge de l'oposició essencial que s'assenyala— «*una múltiple escala gradual de condicions socials*», amb el sistema capitalista es marxa progressivament a una polarització extrema, doncs «*tota la societat va dividint-se, cada vegada més, en dos grans camps enemics, en dos grans classes, que s'enfronten*

directament: la burgesia i el proletariat». L'explicació es complementa quan assenyalen que cada classe dominant ha complert un paper històric important, desenvolupant l'economia i impulsant l'avanç cultural. Això ho afirmen de manera particular a l'atribuir a la burgesia l'impuls renovador i emprenedor que ha originat els progressos del món modern.

Però al mateix temps assenyalen que aquestes facultats creatives es van esgotant i conclouen que la burgesia ha desenvolupat forces que ja no pot dominar i que desemboquen en la vida econòmica en crisis periòdiques només conjurades amb accions negatives (destrucció de béns per a evitar l'abatiment dels preus, accentuació de l'explotació social). Amb la crisi desapareixen els petits i mitjans capitalistes, es concentra la propietat en el gran cabdal i els proletaris creixen en nombre, augmenten en misèria i s'acosten a la destrucció revolucionària del sistema. Així, Marx i Engels van conduir al que més podia importar-los com homes d'acció compromesos amb una causa: donar als obrers la convicció que la seva situació és un producte històric; i donar-los la seguretat que aquest procés històric es troba en una etapa avançada i condueix a una altra etapa en la qual es convertiran en constructors d'una futura societat sense classes.

Quant a l'explicació de com s'operen els canvis socials en dependència dels canvis econòmics, Marx assenyalava que els canvis successius es van acumulant en quantitat (quantitatius), fins que, en un moment crític, aquests canvis quantitatius duen a determinar bruscament (revolució) un canvi substancial (qualitatiu). L'estudi històric no s'esgota en Marx amb la seva particular explicació del passat i del present, sinó que es veu capaç d'anticipar quin haurà de ser el desenllaç de la lluita de classes i quina serà la societat futura. Assenyalava referent a això que: Les condicions de vida creades pel sistema capitalista i per la seva defensa contra les seves crisis normals i progressivament més greus conduiran a una misèria creixent del proletariat, crearan en ell un creixent descontentament que el farà portador d'un ferment revolucionari. La societat capitalista aguditzarà constantment la polarització («desaparició del treball qualificat»). Disminuirà el nombre de grans burgesos, i tendiran a desaparèixer les classes mitges, augmentant constantment el nombre d'obrers i, amb la desaparició del treball qualificat originat per la màquina, aquests es veuran sotmesos al tedi i falta d'incentius d'un treball rutinari sense oportunitats per al plaer creatiu, merament de servidors de la màquina. A mesura que avanci el procés, el proletariat es transformarà d'una «classe en si», que simplement existeix, en una «classe per a si», que pren consciència de la seva situació i del seu paper històric.

El sistema capitalista emmalalteix de mals interns que augmenten progressivament fins l'autodestrucció. La concentració creixent de capitals, la desaparició de les empreses menors, l'augment de la desocupació, el desnivell entre l'augment de l'oferta de mercaderies (superproducció) i la disminució de la demanda per rebaixa del poder adquisitiu dels consumidors són altres tants símptomes patològics d'una malaltia incurable que el sistema no pot controlar.

En el moment culminant de les crisis i del creixement del proletariat, en el sistema es precipitaria un canvi revolucionari. El proletariat prendria el poder i crearia una nova societat: la societat comunista, sense «*explotació de l'home per l'home*», en la qual es tendria a la desaparició de l'Estat. Prèviament, com període intermedi, existiria la dictadura del proletariat, durant la qual es procediria a liquidar les supervivències de l'antic règim. En aquest últim aspecte els fundadors del marxisme deixen sense aclarir importants

aspectes, que després prendrien especial vigència després de la revolució russa de 1917. Quant duraria aquest període? Qui exercirà aquesta dictadura? (perquè el proletariat, que se suposa numèricament molt crescut, no podria fer-ho directament, sinó per mecanismes de representació que no estan previstos). Quan se li van fer preguntes a Marx sobre aquests problemes es va negar a contestar-les, sostenint que *«la pregunta se situa en els núvols... no podent ser per tant la resposta més que la crítica de la pròpia pregunta...»*. *«...L'anticipació doctrinal i necessàriament fantàstica del programa d'acció per a una revolució futura no fa sinó vam desviar del programa present.»* Tampoc és clara la visió de la societat comunista que s'anuncia, ni s'especifica en quina forma s'operaria en ella el procés dialèctic de canvis que s'ha descrit en anteriors societats. Pel que fa a la lluita per la conquesta del poder, no són clares les propostes de Marx i Engels. No s'especifica amb precisió si l'organització hauria de ser un partit polític; tampoc existeix precisió pel que fa als caràcters interns que hauria de tenir aquesta organització.

EL SOCIALISME AL SEGLE XIX

Els moviments socialistes a Anglaterra

Tenen el seu primerenc punt de partida en l'acció de Owen. Aquest, al marge de les altres frustrades iniciatives que va intentar, va adoptar la decisió —en l'última etapa de la seva vida— de posar-se al capdavant de moviments obrers que des de la dècada dels vint havien fet ràpids progressos. A la seva iniciativa es va deure l'intent d'agrupar els sindicats en una organització nacional, encara que sense plantejar-lo amb l'esperit de la lluita de classes, sinó en l'orientació d'un «socialisme cooperativista», el que no era compartit per tots els seus partidaris. El projecte va tenir vida efímera perquè la unió de sindicats es va esfondrar ràpidament. Després del fracàs del owenisme, l'opinió pública anglesa va ser agitada novament pel moviment que es va fer en favor de l'anomenada *Carta del Poble*. Aquest document, que s'originava en els grups socialistes i en els reformadors radicals burgesos, plantejava essencialment reivindicacions polítiques (ampliació del sufragi a tots els varons, vot secret, retribució als parlamentaris, reforma dels districtes electorals, etc.). Darrere d'aquest programa de reivindicacions es va agitar el moviment del «cartisme». Sense perjudici d'això es va registrar també la presència d'alguns grups revolucionaris minoritaris, inspirats pels moviments francesos, particularment pels que seguien la inspiració de Blanqui. La primera petició dels cartistes va ser rebutjada pel govern en 1838. La segona petició, organitzada en 1842, va estar acompanyada per vagues relacionades amb la greu situació social creada per la depressió econòmica. La tercera petició va ser la de l'any 1848 i va donar lloc a una manifestació pública que va ser reprimida pel govern. Amb això va deixar pràcticament d'existir el moviment cartista. Els grups socialistes, en contacte amb Marx, van prosseguir la seva agitació, d'escàs abast, existint diferències entre els qui pretenien un moviment purament obrer i qui aspiraven a una unió dels obrers i la classe mitja. Aquest va ser un dels problemes que més va dividir els socialistes en els països d'Europa occidental. La veritat és que en la realitat anglesa, caracteritzada per l'avanç del industrialisme, les millores graduals en la situació obrera i les progressives reformes polítiques, el socialisme va tenir poc camp propici per al seu desenvolupament. Quan aquest es va produir, va assumir un net caràcter reformista.

Entre les acaballes de la dècada dels quaranta i la dècada dels vuitanta el moviment socialista a Anglaterra va ser gairebé inexistent. Va prosseguir el moviment cooperativista i el sindical, però amb altra orientació. S'ha fet notar com factor d'importància, la ubicació

dels centres industrials en altres ciutats fora de Londres va allunyar les agitacions de la ciutat cabdal i amb això va impedir que es transformessin en element de pressió política i d'esclats de violència, al contrari del que ocorria a París. En la dècada dels vuitanta es produeix un cert renaixement de les activitats socialistes, amb l'existència de la Federació Social Demòcrata, la Lliga Socialista i la Societat Fabiana. La situació econòmica, en una de les seves crisis periòdiques, i l'important augment en el nombre d'aturats, va afavorir un major desenvolupament de l'agitació, encara que cap a finals de la dècada els problemes més greus de l'atur havien estat conjurats i el sindicalisme es va orientar cap a una campanya persistent i pacífica en favor de salaris més alts i millors condicions de treball.

La Societat Fabiana mereix algunes línies per tractar-se d'un moviment que reflecteix la visió d'un qualificat sector intel·lectual des de les particularitats especials de la realitat anglesa. La Societat Fabiana va ser fundada en 1884 per un grup d'intel·lectuals de classe mitja; el seu nom deriva del record del general romà Fabi i de les seves tàctiques pacients en les guerres contra Aníbal; indicava el propòsit del grup, que es pronunciava pel socialisme però s'inclinava per un procés gradual, optant per no precipitar-se i prendre's temps per a elaborar un mètode i una política encertats. Entre les seves personalitats principals van figurar Sidney Webb i el renombrat escriptor George Bernard Shaw. Va ser una idea característica d'aquest grup, que l'assimilava a altres tendències reformistes del socialisme europeu, la d'aspirar a l'adveniment del socialisme no com resultat d'un canvi revolucionari sobtat, sinó d'un procés evolutiu en el qual s'afegirien reforma després de reforma sense rompimiento violent. El llibre base d'aquest moviment es titula *Assajos fabians sobre Socialisme* (1889), obra conjunta de set autors. Coincidien amb Marx en la creença de la inevitabilitat del socialisme, però discrepaven amb aquest al no considerar la revolució com la forma necessària de passar d'un sistema a un altre.

Mentrestant, en la dècada dels vuitanta, el moviment sindical va fer considerables avanços, arribant el 1890 a prop de dos milions d'afiliats. Entre els nous membres que es van incorporar als sindicats durant aquest procés de creixement va progressar la idea d'abandonar l'adhesió —que era habitual— al Partit Liberal i afavorir el sorgiment d'una organització política obrerista independent. Aquest va ser l'origen del Partit Laborista Independent, fundat en 1893, el tret original del qual era el d'estar estretament vinculat, com la seva expressió política, a importants sindicats obrers. El nou partit polític va fer lents progressos, especialment en regions industrials. Ben aviat va tenir problemes interns al dividir-se les opinions de qui eren partidaris d'aliances, si més no circumstancials de caràcter electoral, amb els liberals, i els que propugnaven prescindir de tota connexió amb els altres partits. El partit no va ser revolucionari i va prevaler la resolució de no anomenar-lo socialista i no acceptar bases marxistes.

Juntament amb altres agrupacions polítiques i gremiales va donar origen el 1900 al Comitè per a la Representació del Treball, i al febrer de 1906 els diputats d'aquesta procedència triats per a la Càmera dels Comuns van decidir fundar el Partit Laborista, que amb el temps arribaria a ser un dels més importants partits britànics. Els primers dirigents del nou partit van procedir de la Societat Fabiana i del Partit Laborista Independent. Quant als afiliats, era necessari pertànyer prèviament a una organització acceptada pel partit i que, en la seva majoria, hagués decidit adherir-se a ell. En la seva orientació era legalista i tenia una concepció parlamentària de l'acció política.

Els moviments socialistes a Alemanya

Tant des del punt de vista doctrinal, com pel que fa a les organitzacions que d'ell van sorgir, el moviment socialista alemany és el més important dels moviments socialistes del segle XIX. Bastaria citar, a títol introductori, els noms de Lasalle, Marx, Engels, Bebel, Liebkenet (pare i fill), Bernstein, Kautsky i Rosa Luxemburg; i també esmentar al Partit Social Demòcrata alemany, el més important partit socialista del segle XIX.

Les primeres manifestacions del pensament socialista alemany, d'acord amb la qualificada tradició filosòfica d'aquest país, es van desenvolupar entre grups emigrats a altres països (obrers i de classes mitges), rebent el seu principal impuls amb l'elaboració de la teoria de Marx i Engels. En altre sentit, el fracàs de les revolucions de 1848 en gairebé tota Europa reforçava el sistema autocràtic alemany (sobretot el prussià) i la divisió del país, que no concretava encara la seva unitat. En tals circumstàncies, el personatge que concentra l'atenció dintre del moviment obrer alemany és Ferdinand Lasalle. Lasalle, com pensador i home d'acció, és diferent de Marx, ja que en tant Marx proposava el suport a la burgesia contra l'Estat prusiano, Lasalle donava suport a l'Estat prusiano contra la burgesia. Entre les seves proposicions bàsiques figurava la d'impulsar l'organització dels obrers en una associació nacional amb l'objectiu de pressionar perquè l'Estat (semblances amb Louis Blanc) els proporcionés cabdal i crèdit per a prescindir dels patrons capitalistes. Aquestes propostes implicaven també una concepció distinta de la de Marx, ja que Lasalle no considerava a l'Estat com una institució al servei d'una classe. La mort prematura de Lasalle (1864), als quaranta anys, va deixar inconclusa la seva acció i també algunes interrogants sobre curs que aquesta hauria pres.

El govern de Bismarck, a 1867, aprova el sufragi universal masculí i inicia una política d'acostament amb els socialistes, que s'interromprà en 1871. Ja en vida de Lasalle començava a desenvolupar-se a Alemanya un altre moviment socialista, inclinat cap al marxisme, que tenia com principals dirigents a Wilhelm Liebknecht i August Bebel, fundadors del Partit Social Demòcrata en la reunió de Eisenach (1869). Anys més tard, els partidaris de Lasalle i els socialdemòcrates van negociar les bases d'una fusió; d'elles va resultar el Congrés de Gotha (1875), en el qual va ser decidida la formació d'un únic partit obrer socialdemòcrata alemany. Els primers temps d'aquest partit van ser difícils, especialment després de les lleis antisocialistes de 1878, impulsades per Bismarck, que el van obligar a treballar en la clandestinitat. En aquesta mateixa època, un conjunt d'economistes alemanys, als quals se'ls coneix sota la denominació comuna de «socialistes de càtedra», van propiciar una intensa intervenció estatal, una forma de «socialisme d'Estat» oposada a les pràctiques del liberalisme econòmic. El 1890 la situació canvia; el Reichstag deroga les lleis antisocialistes i poc després es produeix la caiguda de Bismarck.

El partit socialdemòcrata, que s'havia prestigiat amb la seva supervivència en condicions adverses, va començar a pesar en la vida política alemanya; en 1890 va reunir 1.427.000 vots, el 20 per 100 del total de l'electorat. Alliberat de la pressió que havia estat sotmès en els anys anteriors, el partit es va reunir en Erfurt (1891) per a elaborar un nou programa. Es van rebre suggerències d'Engels i van ser aprovades modificacions al Programa de Gotha, en les quals va ocupar un paper fonamental el teòric Karl Kautsky (autor de *Les doctrines econòmiques de Marx*). El Programa d'Erfurt recollia gran part dels postulats teòrics del marxisme (tendència a la concentració de la propietat, eliminació de l'orientació de Lasalle, necessitat de la socialització i previ a això la presa del poder polític, internacionalisme,

aspiració a una societat sense classes). No esmenta en absolut la revolució violenta com procediment per a la presa del poder. I agrega algunes reivindicacions a ser plantejades com objectius immediats: llibertat de paraula, de reunió i d'associació, dret de vaga, sufragi universal, separació de l'Església i l'Estat, lleis de protecció laboral en les fàbriques, jornada de vuit hores, abolició de la discriminació legal respecte a la dona, instrucció militar de tots els que siguin capaços de dur armes, impost progressiu sobre la renda i la propietat.

Evidentment, totes aquestes reformes havien de procurar-se per la via parlamentària; sense dir-ho expressament, semblava clar que s'estava abandonant la idea d'una acció revolucionària. Quedaven pendents dos problemes: propiciarien aliances electorals o parlamentàries amb altres països, o actuarien amb completa independència?; es mantindrien solament com partit obrer o procurarien el suport camperol? Van inclinar-se per les transaccions electorals i parlamentàries i van prescindir del suport camperol perquè per a obtenir-lo haurien de fer a aquests concessions que entenien contràries a la doctrina.

El revisionisme de Bernstein.

En aquesta època, el partit socialdemòcrata es veu enfrontat a una polèmica important. La promou un dels seus dirigents i teòrics, Eduard Bernstein, autor d'articles de crítica publicats des de 1896 i culminats amb la seva obra *Postulats del socialisme i les tasques de la socialdemocràcia* (1899). Bernstein, malgrat sostenir que no impugnava el marxisme sinó només alguns punts de la doctrina, en realitat emetia un judici crític sobre l'obra marxista, un retret d'haver fundat la doctrina no en un estudi veritablement científic dels fets, sinó en una vasta construcció teòrica a la qual eren adaptats els fets o es prescindia d'ells quan no s'adaptaven. Les principals crítiques formulades per Bernstein són les següents:

- És erroni sostenir que la societat capitalista està prop de la crisi final. Aquesta afirmació suposa com a conseqüència lògica el qüestionament d'una tàctica de lluita. Si la crisi no estava pròxima, ja no es tractava d'esperar l'inevitable i imminent final, sinó d'actuar en l'immediat per a assegurar les millores en la situació dels treballadors que fora factible conquerir. Per tant, l'argument donava suport l'acció desenvolupada fins al moment pels sindicats alemanys, que no havia estat protegida pels socialdemòcrates, que consideraven als sindicats només com un instrument de captació d'adeptes per al socialisme.
- La teoria de la plusvàlua no és sòlida ni contribueix substancialment a explicar l'explotació dels obrers pels patrons.
- La transició entre el sistema capitalista i el socialista no serà sobtada, sinó producte d'una transformació gradual del primer.
- La lluita de classes no és l'instrument de canvi fonamental; és necessari, per contra, posar èmfasi en la capacitat humana per a adaptar les institucions al servei de les necessitats de l'home. Aquesta crítica, a part del seu aspecte teòric, es projectava sobre l'acció pràctica, perquè contrariava tot el programa de lluita obrera proposat per Marx.
- Bernstein insisteix —i aquí procura no posar-se en discrepància, sinó recolzar-se en algunes cites de Marx i Engels— que les forces no econòmiques poden exercir un influx en el curs de la història. En substància va més enllà i nega el determinisme econòmic i social, perquè no considera absolutament primordial el factor econòmic i fins a posa en dubte la inevitabilitat del socialisme. Referint-se a les condicions del món contemporani, sosté que «*el punt del desenvolupament econòmic al que ara s'ha arribat permet als factors*

ideològics, i especial-ment als morals, més camp per a l'activitat independent del que abans s'acostumava». També afirma que existeix «una capacitat creixent per a dirigir l'evolució econòmica».

- Els fets no provenen una ràpida tendència a la concentració capitalista. Insisteix amb l'exemple de la proliferació de les societats per accions i d'aquí dedueix que la classe mitja de petits capitalistes no desapareix, sinó que canvia de forma. De la mateixa manera, nega que es registri un procés de concentració de la terra.
- No està provada la «misèria creixent» dels treballadors. Si això ocorregués, no s'explica la seva capacitat de consum de la producció en augment de la nova indústria.
- Nega la preparació dels obrers per dirigir les empreses de forma immediata. Era partidari de la creació pels obrers de cooperatives de consum, però no de cooperatives de producció.
- Rebutja la idea de la dictadura del proletariat com contrària als principis democràtics. Proclamava les virtuts històriques del liberalisme i considerava que els obrers havien d'actuar com els seus hereus, no destruint sinó corregint la societat capitalista. *«Les organitzacions liberals de la societat moderna es diferencien de les del feudalisme precisament per ser flexibles i capaços de canvi i desenvolupament. Necessiten no ser destruïdes, sinó només que les hi desenvolupi més.» «...La democràcia és una condició del socialisme en mesura encara major del que ordinàriament se suposa; no és només el mitjà, sinó també la substància.»*
- Afirmava que no és correcte sostenir que els treballadors no tenen pàtria. Per contra, el socialisme assegurarà els vincles del treballador amb la comunitat, sense deixar de ser ciutadà del món. Inclusivament va més lluny, donant suport no només una política nacional alemanya, sinó també l'expansió colonial, creient en la missió civilitzadora del poble alemany.
- Rebutjava la dialèctica hegeliana i reafirmava els valors del pensament de Kant.
- Rebutjava la concepció revolucionària: *«Tan prompte com una nació ha arribat a la situació en la qual els drets de la minoria propietària han deixat de ser un obstacle greu per al progrés social, i en la qual les tasques negatives de l'acció política són menys urgents que les positives, el demanar que es recorri a la força revolucionària es converteix en paraules sense sentit.»*

La conseqüència lògica del pensament de Bernstein era abandonar la idea revolucionària i projectar-se cap a una acció reformista parlamentària i sindical. Això era en la realitat dels fets el que estava ocorrent, però proclamar-ho com a doctrina, negant de sobte tot el que s'havia dit fins llavors, va semblar pròpiament una heretgia; així ho va entendre la majoria del partit socialdemòcrata que, després d'intensos debats, va decidir censurar la prèdica de Bernstein, encara que sense mesures disciplinàries.

En aquest moment, Karl Kautsky era considerat el principal teòric de l'ortodòxia socialdemòcrata i la seva posició podia ser estimada d'esquerra en relació amb la de Bernstein, que era situada a la dreta. Anys més tard, i com a prova de la relativitat en el temps d'aquestes qualificacions, la polèmica entre Kautsky i Lenin donaria lloc que el primer fos considerat de dreta pel segon. Però ja anys abans que ocorregués això, Kautsky va quedar situat en el centre, enfront del sorgiment d'un ala d'esquerra minoritària que lideraven Rosa Luxemburg i Karl Liebknecht.

Rosa Luxemburg era de nacionalitat polonesa, però va actuar en els moviments socialistes del seu país i d'Alemanya. En la seva obra *L'acumulació del capital* critica la concepció de Marx sobre la imminència d'una crisi final del sistema capitalista i sosté que aquesta es farà

esperar més del previst per la seva expansió cap al món colonial. Anunciava que abans de produir-se el fet econòmic crític es produiria un altre fet polític fonamental: la rivalitat i lluita entre els grans estats capitalistes, que podria ser aprofitada per a la revolució socialista. Pel que fa a l'organització de l'acció de partit, s'inclinava decididament per la via revolucionària i no per la reformista; considerava que un mitjà de lluita indispensable, previ a l'alçament revolucionari, era la vaga general. La posició de Rosa Luxemburg —que contrariava la política reformista dels sindicats alemanys— no va ser acceptada per la majoria del partit socialdemòcrata. Aquest va continuar sent, fins a la Primera Guerra Mundial, el més important partit obrer d'Europa.

Els moviments socialistes a França

Seguint la tradició revolucionària de França, iniciada per la gran Revolució de 1789, és en aquest país on sorgeixen les primeres inquietuds socialistes, ja sigui a través del moviment precursor de Babeuf (1796) o de les idees i assajos de Fourier, Saint Simon, Blanc, Blanqui i Proudhon. Després de la derrota generalitzada que van experimentar els moviments socialistes, a partir de la frustració de les revolucions de 1848, el país va quedar sotmès a un govern autoritari i no va haver-hi esdeveniments d'importància fins al començament de la dècada dels setanta, en la Comuna de París. És més el que va deixar de tradició i de llegenda que el que va suposar com a moviment de caràcter socialista. La Comuna de París no es va formar com a conseqüència d'un moviment revolucionari que portés la conquesta del poder, sinó com fruit d'un buit de poder que es va crear arran de la crisi creada per la derrota francesa en la guerra, quan les autoritats nacionals van abandonar la capital. Es va formar llavors un organisme d'emergència que s'autodenominà Comuna de París (en record de la Comuna de 1793) i al que van accedir obrers i membres de la petita classe mitja, alguns d'ells pertanyents a una diversitat de corrents socialistes (partidaris de Proudhon, homes vinculats a la Primera Internacional, i blanquistes), al costat de gent d'altra orientació (jacobins, radicals).

Després d'una dècada de desorganització total, quan les autoritats van tolerar la represa de les activitats sindicals i polítiques, els moviments socialistes van començar a reorganitzar-se, mantenint la característica anterior de la seva falta d'unitat; van sobresortir com organitzacions principals el Partit Obrer Francès, fundat per Jules Guesde, de tendència marxista, partidari de la unió de les esquerres i seguidor del model alemany de la socialdemocràcia, i el Partit Obrer Social Revolucionari, més moderat, de tendència marxista, partidari d'una política gradualista. Independentment d'ells, prosseguia l'acció d'altres grups; d'esquerra com els blanquistes, d'orientació més moderada, en diversos matisos. Al marge d'ells continuava el moviment sindical, poc inclinat a polititzar la seva acció. El 1889, un nou esdeveniment va ser simptomàtic d'aquesta diversitat de posicions i actituds. Un socialista independent, Alexandre Millerand, va acceptar un càrrec de ministre de Comerç i Indústria, amb el suport per Jean Jaurés i repudiat per altres partits socialistes i pels dirigents dels sindicats. El rebuig de l'actitud de Millerand va provocar intensos debats sobre les tàctiques de lluita i en ells es va obrir cada vegada més la intenció de no refusar la possibilitat d'obtenir conquestes immediates sense esperar el triomf de la revolució.

El 1906, sota la pressió de la Segona Internacional, es va produir una unificació i la formació del Partit Socialista Unificat. El moviment obrer va romandre com a tal al marge, adherit a la doctrina sindicalista i contrari a tota aliança amb els partits polítics.

Els moviments socialistes a Rússia

A pesar de l'escassa importància dels moviments socialistes russos en el segle XIX, interessa fer-ne esment per la importància històrica que tindria el procés revolucionari en aquest país al començament del segle XX. Les idees socialistes es van divulgar entre grups d'intel·lectuals al començament de la segona meitat del segle XIX, sent les seves primeres figures d'importància Herzen i Bakunin. Herzen era contrari a adoptar els models occidentals, que jutjava decadents, i considerava als camperols —en lloc dels obrers— la base de la futura societat, aprofitant les comunitats camperoles existents, els «mir». Per la seva banda, Bakunin es va inclinar cap a l'anarquisme. Altres idees noves s'oposaven a les tendències socialistes. Els nihilistes duïen als seus extrems l'individualisme. El criticisme social, impulsat per Chernyshevsky, donava suport la formació d'associacions democràtiques de productors, ajudades per un Estat democràtic reformat, i creia que es podia fer el gran canvi social sense passar per l'etapa del capitalisme industrial; d'allí va sorgir el moviment norodnik (popular) amb la idea de fer un sistema rus original no inspirat en Occident.

A pesar de la penetració de les idees marxistes, que es va fer en forma tardana, en la dècada dels setanta, els socialistes russos van continuar prestant molta atenció al problema camperol. El propi Marx, en el seu pròleg a l'edició russa del *Manifest comunista* (1882), es planteja com interrogant si la comunitat rural russa podria passar directament al comunisme sense complir el procés de canvis ocorreguts a Occident; i respon que podria si una revolució a Rússia es complementés amb una revolució obrera en els països d'Occident. El principal representant rus de les idees marxistes va ser en els seus començaments Georgy Plekhanov; la seva orientació va ser bastant semblant a la de l'alemany Kautsky.

En la dècada dels vuitanta, amb el desenvolupament de la industrialització russa, especialment a Kíev, Odessa, Moscou i Sant Petersburg, els grups socialistes van fer progressos. En aquesta època comencen l'actuació de Lenin i les divisions entre els socialdemòcrates russos; però això ja correspon als prolegómenos de la revolució soviètica.

Les Internacionals

Una de les característiques dels moviments socialistes —almenys en el plà teòric, no sempre concretada en la pràctica— va ser la seva tendència internacionalista. Ja hem fet esment a la Primera Internacional. Assenyalant llavors la seva curta vida, de 1864 a 1876. Una dècada després de la dissolució de la Primera Internacional, quan els moviments socialdemòcrates havien fet progressos en diversos dels més importants Estats europeus, principalment a Alemanya, va ressorgir la tendència internacionalista i es va concretar un nou projecte d'organització. El Congrés de París (1889) va ser el seu punt de partida, contant amb la participació de delegats alemanys, anglesos, francesos, belgues, austríacs, russos, holandesos, danesos, suecs, noruecs, suïssos, polonesos, romanesos, italians, hongaresos, espanyols, portuguesos i búlgars. En aquest moment, un dels problemes que més agitaven al sector obrer era la reclamació de la jornada de vuit hores; el congrés va resoldre que en tots els països se celebressin manifestacions en pro d'aquesta reivindicació, sent fixada la primera per al primer de maig de 1890. Aquest tipus de manifestacions, acompanyat d'aturs laborals, es va fer anual des de llavors, tal com ho va decidir el Congrés de Brussel·les (1891), ocasió en què es va agregar la reclamació en favor de pau

entre les nacions. En el Congrés de Zurich (1893), quan s'accentuava el predomini dels socialdemòcrates, van ser aprovades les bases organitzatives. La Segona Internacional no tindria membres individuals, sinó que estaria integrada per representacions de sindicats i de partits i organitzacions socialistes. El Congrés de París (1900) va avançar en el sentit organitzatiu, creant l'Oficina Socialista Internacional amb seu a Brussel·les.

Els problemes doctrinaris, així com els d'estratègia i tàctica, van ser debatuts en tots els congressos celebrats, sense que s'arribés a una unitat de punts de vista. Entre els temes més debatuts van figurar la missió dels sindicats, l'abast de l'acció parlamentària, el pronunciament en favor o en contra del revisionisme, les formes d'accedir al poder, la utilització de la vaga general, el nacionalisme, el colonialisme, i la creixent amenaça de guerra que va agitar Europa a partir de la primera dècada del segle XX. Aquest últim problema acabaria per desorganitzar a la Segona Internacional, perquè les seves resolucions contra la guerra no van tenir efecte quan aquesta va esclatar, i la major part dels partits socialistes van ser impotents en els seus respectius països per a detenir la marea bèl·lica.

L'ANARQUISME

El pensament anarquista s'integra inicialment dintre dels corrents socialistes; posteriorment, es diferencien amb més nitidesa i ja no pot parlar-se de l'anarquisme com un dels corrents del socialisme. Sota la denominació general d'anarquisme (deriva del grec: anarquía, sense poder, sense autoritat i, per extensió, sense Estat) queda compresa una diversitat de teories i corrents. Els principals teòrics són l'anglès William **Godwin** (1756-1836), autor d'*Investigació sobre la justícia política* (1793), que parteix d'una postura racionalista i ataca a l'Estat, al dret, a la propietat privada i al matrimoni, com contraris a la raó. Concep la societat futura organitzada sobre la base d'una distribució de béns entre els seus membres. La societat conservaria solament l'existència d'un jurat, sense altra norma que la raó, que vetllaria per la defensa dels seus membres contra atacs individuals; existirien també assemblees nacionals, les quals decidirien sobre les mesures a adoptar en cas d'atac extern d'una altra societat. L'alemany Max **Stirner** (1806-1856), autor de *l'Unic i la seva propietat*, duu als seus extrems la tendència individualista i es pronuncia contra el que al seu judici són totes les alienacions, empenent-la no només contra l'Estat, sinó també contra la societat. Contrari als deures socials que imposa la societat, proposa transformar-la en Associació (l'associació dels egoistes), en la qual l'individu faria sentir tota la potència del seu jo sota la advocació d'aquesta singular frase: «*La utilització de tots per tots.*»

El francès Pierre Joseph **Proudhon** (1809-1864) va ser un prolífic escriptor: *Què és la propietat* (1840), *Sobre la creació de l'ordre en la humanitat* (1843), *Sistema de les contradiccions econòmiques o Filosofia de la Misèria* (1846), *Confessions d'un revolucionari* (1849), *La justícia en la Revolució i l'Església* (1858), *Del principi federatiu* (1863). Pertanyen a les seves obres algunes frases que van escandalitzar i van ser preses després com eslògans, encara que no tradueixen exactament el seu pensament en els mateixos termes absoluts que elles expressen; per exemple, «*la propietat és un robatori*». Respecte de la propietat, si bé es va manifestar contrari a ella en termes generals, es va mostrar més aviat contrari al mal ús que pogués fer-se d'ella, i va ser partidari de la possessió. A la religió la va elogiar en una de les seves últimes obres. Proudhon condemna a l'Estat, no creu en la democràcia parlamentària i desenvolupa aquesta idea: «*No més partits, no més autoritat, llibertat absoluta de l'home i del ciutadà.*» Sosté que la anarquía

positiva serà la victòria de l'Economia sobre la Política, la dissolució del govern en l'organisme econòmic «*La política és avui economia política*», «*El taller reemplaçarà al govern*». S'oposa a tota autoritat i, encara que somia amb la igualtat, sosté que no la hi ha d'oposar a la llibertat. «*Des del punt de vista social, llibertat i solidaritat són termes idèntics: la llibertat de cadascú troba en la llibertat dels altres no un límit, sinó un auxiliar; l'home més lliure és el qual té més relacions amb els seus semblants.*» Només concep l'Estat com una federació de grups i aquesta idea l'estén també a l'internacional proposant una organització federal d'estats. Com a solució al problema social proposava la creació d'un Banc del Poble o Banc de Canvis. «*La mutualitat és una fórmula fins al present menyspreada de la justícia.*» Aquest Banc atorgaria crèdit gratuït, sense cobrar interès, i emetria «bons de circulació» mitjançant els quals els productors podrien canviar les mercaderies per ells produïdes sense la intervenció d'intermediaris.

El rus Mijail **Bakunin** (1814-1876) va ser en el segle XIX el cap més excel·lent de l'anarquisme i el seu organitzador com moviment. Va ser autor d'obres en general inconcluses (Déu i l'Estat), molta correspondència, fullets, tot això d'acord amb les seves idees i personalitat. Contràriament a la forma que Stirner plantejava el problema de l'individu i la llibertat, Bakunin postula una llibertat de l'individu en societat i en harmonia amb la dels altres. «*Només sóc humà i lliure jo mateix en tant reconec la llibertat i la humanitat dels homes que m'envolten.*» Distingia clarament entre societat i Estat; a la primera la considerava part de l'ordre de la naturalesa, al segon alguna cosa essencialment artificial. «*Rebutgem tota legislació, tota autoritat i tota influència privilegiada, patentada, oficial i legal, àdhuc sortida del sufragi universal, convençuts que no podria mai sinó tornar-se en profit d'una minoria dominant i explotadora contra els interessos de la immensa majoria subjugada.*» Sosté la transformació de la propietat individual en propietat col·lectiva i posa en tal sentit l'èmfasi no en els mitjans de consum, sinó en els mitjans de producció. S'oposa al marxisme, considerant que l'Estat revolucionari és «*la reacció que s'oculta després de les aparences de la revolució*». «*Vull l'organització de la societat i de la propietat col·lectiva i social de baix cap amunt, per via de la lliure associació, i no de dalt cap avall per mitjà d'una autoritat de qualsevol classe que sigui.*» «*Detesto al comunisme perquè és la negació de la llibertat i jo no puc concebre gens humà sense llibertat.*»

Pel que fa a la religió, sense negar l'impuls religiós de l'home i la importància històrica de les religions, llança aquesta frase espectacular: «*...Si Déu existís realment, caldria fer-lo desaparèixer.*» A l'Església la considera la germana menor de l'Estat. A diferència de Marx —amb qui es va enfrontar en la Primera Internacional—, afirma que l'home fa la seva pròpia història i nega la capacitat de la classe treballadora com una massa homogènia i un tot abstracte. Concep les comunes locals com unitat primària de l'organització política i sosté que aquestes s'unirien en federacions de més alt nivell, però sense perdre el seu poder. Com acció immediata propugnava lluitar per la destrucció del sistema de valors i de les institucions dels estats de la seva època.

El príncep rus Peter **Kropotkin** (1842-1921) va desenvolupar la doctrina de l'anarcocomunisme, sent autor de diverses obres: *La conquesta del pa* (1892), *Camps, fàbriques i tallers* (1898), *Memòries d'un revolucionari* (1902), *Ajuda mútua* (1902). Home de bona formació científica, que va influir en el seu pensament social, al dir de Cole «volia que el "petit home" sobrevisqués, i que les fàbriques, convertides en cooperatives d'obrers, fossin tant petites com permetessin les condicions tècniques d'una producció eficient.»

«Creia que aquestes petites comunitats, tenint una propietat comuna i una direcció comuna dels mitjans de producció, i aconseguint una "reintegració" (paraula molt del seu grat) de la vida mitjançant la coordinació de la indústria amb l'agricultura, podien marxar sense cap classe d'autoritat col·lectiva.» «Com la majoria dels anarquistes, donava molta importància a la influència de l'educació a preparar bé o malament per a les arts de la vida.»

En referir-se a les tasques immediates que considerava essencials, posava l'accent en la necessitat de destruir, perquè després el poble mateix emprengués la reconstrucció sobre noves bases. Aquesta idea s'ha prestat a diverses interpretacions, doncs uns la van entendre com l'ús de la propaganda, uns altres com la preparació d'insurreccions i altres com la necessitat d'escollir el camí del terrorisme.

Idees bàsiques i corrents anarquistes

Dintre de la gran diversitat de corrents anarquistes, se sol distingir d'una banda l'anarquisme individualista i per l'altre l'anarquisme colectivista o «anarcocomunisme». Al primer pertanyerien en el grau més extrem Stirner i en forma més moderada Proudhon; units per la preocupació comuna de mantenir l'autonomia individual i per la crítica del sistema existent. Al segon tipus d'anarquisme pertanyerien Bakunin, Kropotkin, Reclus, Greu i Malatesta; d'ell derivaria també altra forma peculiar, l'anarcosindicalisme.

Els anarquistes repudien tota idea d'autoritat com contrària a la noció de la llibertat individual. Afirment que la vida social ha de descansar sobre relacions jurídiques voluntàries, convingudes lliurement i complertes amb llibertat. Rebutgen la representació i alguns fins a la democràcia directa. Rebutgen fins i tot els «governos revolucionaris» i també els partits polítics. Molts anarquistes conceben com a base de la futura organització a la comuna, encara que aquest concepte no queda clar ni tampoc la forma que s'arribaria a elles ni la forma que serien administrades, ja que molts neguen la representació i uns altres consideren que els treballadors no tenen el grau de ciència i consciència que els habiliti per al govern directe. La idea de comuna es completa amb la de federació, que les uniria en el pla econòmic i en el pla polític. Això en alguns teòrics es complementa amb la proposta d'una gran federació internacional.

En el pensament social de l'anarquisme se sol parlar fonamentalment de l'associacionisme de Stirner, el mutualisme de Proudhon i el comunisme de Bakunin i Kropotkin. L'associacionisme proposa una societat distinta de l'actual, entenent que ella deforma, oprimeix i aniquila la voluntat individual. La substituiria una Associació basada en la sobirania dels Jo, en l'amor egoista «Aliment ofert a les passions del Jo», amb supressió de les coaccions socials i salvaguarda de la individualitat. Stirner no ataca aspectes com la propietat privada, l'organització del treball i la circulació dels diners. No estableix com hauria d'assolir-se en la pràctica aquesta associació dels Jo que eliminés aquests problemes; no és un home d'acció i això no li preocupa. El mutualisme, en canvi, aborda problemes de la realitat concreta, a saber: com organitzar la circulació dels béns sense recórrer al capital? Com suprimir el numerari i assegurar la gratuïtat del crèdit? I proposa com resolució la creació del «Banc del Poble», iniciativa que no va arribar a ser confrontada amb l'experiència pràctica i els problemes que la realitat econòmica i social hauria de plantejar-li. El comunisme, o «colectivisme», com l'anomenaven per a oposar-lo al marxisme, al que denominaven comunisme autoritari, contenia la proposta d'abolir la propietat privada dels mitjans de producció i substituir-la per la seva propietat col·lectiva.

No formulen crítica a la petita propietat camperola. I, fonamentalment, es declaren oposats a establir una organització autoritària i global de l'economia. En realitat, no és gaire clara la visió de la societat que proposen. Fins i tot un dels destacats homes de l'anarquisme, Malatesta, es va expressar en els següents termes en un congrés anarquista: *«Com serà organitzada la societat? No ho sabem ni podem saber-ho. És indubtable que també nosaltres ens hem ocupat de fer projectes de reorganització social, però els donem una importància molt relativa. No poden deixar de ser equivocats, per ventura enterament fantàstics...; per sobre de tot, la nostra tasca és destruir, destruir tot obstacle que ara es presenti en el camí del lliure desenvolupament de la llei social, i també evitar que reapareguin aquests obstacles, de qualsevol forma que sigui, o la creació d'altres nous. Les destinacions de la humanitat es compliran mitjançant el funcionament lliure i fecund de les lleis naturals de la societat.»*

L'anarquisme al segle XIX

Superant les seves tendències individualistes l'anarquisme va arribar a crear alguns moviments per a l'acció política i social, o almenys a unir adeptes que van coordinar la seva doctrina i el seu treball en tal sentit. Ja ocorre això amb Proudhon, pel que pot parlar-se, almenys a França i en la Primera Internacional, de proudhonians. Fins a 1868, els proudhonians o «mutualistes» influeixen en la Primera Internacional; després, el conflicte amb Marx, que s'accentua quan Bakunin assumeix el lideratge, fins que és finalment exclòs (1872). Després d'això Bakunin intenta formar una Internacional Anarquista que troba escàs eco, excepte a Espanya (Catalunya), a Itàlia, a Suïssa i en una regió francesa (el Jura).

En la dècada dels vuitanta, alguns anarquistes van desenvolupar com mètode de lluita el que s'ha anomenat *«la propaganda per l'acció»*, consistent en atemptats, particularment contra reis o presidents, atemptats que moltes vegades culminen en ressonants magnicidis (emperadriu Isabel d'Àustria, president del Consell espanyol Cánovas del Castillo, rei Humberto d'Itàlia, president dels Estats Units McKinley, zar Alexandre II de Rússia). Aquests fets, espectaculars però aïllats, limiten moltes vegades amb la delinqüència comuna; el menyspreu per les seves pròpies vides que evidencien en els seus atemptats els fa beneficiar-se de certa benevolència en el judici d'alguns cercles intel·lectuals *«Què importen les víctimes si el gest és bell!»*. No està provat que, com se suposava en l'època, aquesta cadena d'atemptats respongués al pla d'una organització central; més aviat es creu en iniciatives individuals o en accions de grups minúsculs. En 1898 es va celebrar a Roma una Conferència Internacional de Governos a l'efecte de concertar l'adopció de mètodes repressius contra l'acció anarquista.

La possibilitat de l'anarcosindicalisme va suposar estudis i polèmiques sobre paper que li correspon als sindicats en la societat en la qual viuen i a la qual aspiren com ideal. Hi havia anarquistes que tenien marcats recels sobre la importància dels sindicats: Jean Grave, deixeble de Kropotkin, sostenia que els sindicats eren importants com instrument de lluita revolucionària, però sostenia que no tenien lloc en la societat del futur; en això discrepava amb el corrent anarcosindicalista, que es va anar segregant de l'anarcocomunisme. Altre anarcocomunista, l'italià Errico Malatesta, anava més lluny encara, sostenint una postura elitista recelosa del que, per l'endarreriment dels seus membres, podia representar el sindicat *«Creiem que l'únic mitjà d'emancipar-se i progressar és que tots tinguin llibertat i mitjans per a defensar i posar en pràctica les seves idees, és a dir, l'anarquía. D'aquesta*

manera les minories més avançades persuadiran i conduiran després d'elles, per la força de la raó i de l'exemple, a les més endarrerides.» Els anarcosindicalistes, per contra, posen en lloc de preeminència al sindicat. Li agreguen també, com element important, les borses de treball, que per als seus apologistes constitueixen «*la universitat de l'obrer*» i en les quals ocupa un paper primordial l'educació dels fills d'obrers. El francès Fernand Pelloutier és considerat principal propulsor d'aquestes organitzacions. Sota la influència d'aquest corrent, que separa l'acció social de l'acció política i atorga gran importància al treball educatiu del sindicat, la C.G.T. de França aprova el 1906 la Carta d'Amiens, que defineix en aquesta forma el seu caràcter apolític: «*En el que fa referència a les organitzacions, el Congrés declara que a fi que el sindicat arribi a el seu màxim efecte, l'acció econòmica ha d'exercir-se directament contra la patronal; les organitzacions confederades, com agrupacions sindicals, no han de preocupar-se dels partits que, fora i al costat d'elles, poden prosseguir, en tota llibertat, amb la transformació social.*»

Dintre del sindicalisme es desenvolupa la idea de la «acció directa», o sigui «*l'acció dels mateixos obrers, directament exercida pels obrers*», en múltiples manifestacions (reivindicacions i propaganda, negociacions del sindicat amb els patrons, ajuda mútua, caixes de socors i pensió, cooperatives de consum, labor educativa, vagues). La idea de la vaga general també va ser usada com el recurs últim, distinta de les vagues parcials i pràcticament com un camí cap a la revolució en moments que els obrers se sentissin amb forces per a això. La idea de la vaga general com gimnàstica revolucionària per a temperar a una avantguarda i crear un mite que estimuli per a l'acció va ser desenvolupada per George Sorel (1847-1922), autor de *Reflexions sobre la violència* (1908).